

DOI: <https://doi.org/10.36719/2707-1146/40/28-31>

Nicat Əliyev
Bakı Dövlət Universiteti
magistrant
nicataliev45@gmail.com

ABŞERON MİLLİ PARKININ BİTKİ ÖRTÜYÜNÜN BIOEKOLOJİ XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Xülasə

Tədqiqat işinin əsas məqsədi Abşeron Milli Parkının flora və bitkiliyinin müasir vəziyyətinin tədqiqi olmuşdur. Bu məqsədlə 2022-2023-cü illərdə tərəfimizdən müxtəlif vaxtlarda, əsasən yaz və payız mövsümündə AMP ərazisinə səfərlər təşkil edilmişdir. Araşdırmalar floranın taksonomik tərkibini, növlərin bioekoloji xüsusiyyətləri və bitkiliyin müasir vəziyyətini əhatə etmişdir. Aparılmış floristik araşdırmalar nəticəsində AMP-nın florasında tərəfimizdən 23 fəsilə, 65 cinsə aid 82 növ borulu bitkilər müşahidə edilmişdir. Həmin bitkilərdən 3 növü Azərbaycan Respublikasının Qırmızı Kitabının III nəşrinə daxil edilmişdir. Ərazinin təbii bitkiliyini tipik yarımsəhra, su-bataqlıq və sahilyanı qum bitkiliyi təşkil edir. Göstərilən bitkilik tipləri daxilində tərəfimizdən 10 assosiasiya müşahidə edilmişdir.

Açar sözlər: *Abşeron Milli Parkı, flora, bitkilik, bitki örtüyü, halofit, efimer*

Nijat Aliyev
Baku State University
master student
nicataliev45@gmail.com

Bioecological characteristics of the vegetation cover of Absheron National Park

Abstract

The main goal of the research work was the study of the modern state of the flora and vegetation of Absheron National Park. For this purpose, in 2022-2023, we organized visits to the AMP area at different times, mainly in the spring and autumn seasons. The research covered the taxonomic composition of the flora, the bioecological characteristics of the species and the modern state of the vegetation. As a result of conducted floristic studies, 82 types of tubular plants belonging to 23 families and 65 genera were observed in the flora of AMP. 3 species of those plants are included in the III edition of the Red Book of the Republic of Azerbaijan. The natural vegetation of the area consists of typical semi-desert, wetland and coastal sand vegetation. They were observed 10 associations within vegetation types.

Keywords: *Absheron National Park, flora, vegetation, vegetation cover, halophyte, ephemeral*

Giriş

Abşeron Milli Parkı (AMP) Abşeron yarımadasının cənub-şərq qurtaracağında, rayonun Şah Dili adlanan hissəsində 783 hektarlıq sahədə (bundan 375 ha quruya, 408 ha dənizə düşür) yerləşir. AMP Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2005-ci il 8 fevral tarixli Sərəncamı ilə Bakı şəhərinin inzibati ərazisində, Abşeron Dövlət Təbiət Yasaqlığının bazasında yaradılmışdır, (1) ölkənin ən kiçik Milli Parkıdır (2).

Tədqiqat ərazisinin iqlimi quru subtropikdir. Ərazi Xəzər dənizinin iqlim təsirlərinə də, birbaşa məruz qalır. Payız-qış aylarında güclü olan “Xəzri” adlanan tipik şimal küləyinin təsiri buna misal ola bilər. Burada Aprelin ortalarından sentyabra qədər quraq, oktyabrdan mart ayına kimi rütubətli aylardır. Hər il orta hesabla təxminən 291 mm yağıntı düşür, bunun çoxu qış və yaz aylarında qar şəklindədir. İsti və quraq keçən yay aylarında orta temperatur 20-30 °C arasında dəyişsə də,

gündüzlər daha yüksək temperaturlar müşahidə edilə bilir. Mülayim qış aylarında orta temperatur 3-4 °C, nadir hallarda isə 0 °C ola bilir və şaxta müşahidə edilmir (3).

AMP-nin yaradılmasının əsas məqsədi yarım səhra, su-bataqlıq və dənizkənarı qumluq sahələrin biomüxtəlifliyinin mühafizəsi olmuşdur. Bununla yanaşı mövcud Xüsusi Mühafizə Olunan Təbiət Ərazisi (XMOTƏ) ekoloji turizm və maarifləndirmə, elmi-tədqiqat işləri üçün baza funksiyalarını da yerinə yetirir.

Material və metodika.

Çöl şəraitində tədqiqatın aparılması məqsədilə 2022-2023-cü illərdə əsasən yaz-payız mövsümlərində tərəfimizdən ərazidə transekt metodu ilə nümunələr götürülmüş, bitkilər toplanmış və şəkillər çəkilmişdir.

Tədqiqat ərazisində qeydə alınmış bitki növlərinin təyində (Flora Azerbaidjana, 1951-1961), (Karyagin, 1952), (Pils, 2006) ədəbiyyatlardan istifadə edilmişdir. Bitkilərin latınca adları The Euro Plus Med Database (7), azərbaycanca adları (Flora Azerbaidjana, 1951-1961) görə verilmişdir.

Mövcud məqalənin yazılmasında şəxsi tədqiqatlarla yanaşı son illərdə tədqiqat ərazisi (Langhammer, 2009), (Gurbanov, 2021) və ətraf sahələrdə (Zernov, 2021) aparılmış araşdırmaların nəticələrindən də istifadə edilmişdir.

Nəticə

Aparılmış floristik tədqiqatlar nəticəsində AMP - nin florasında tərəfimizdən 23 fəsilə, 65 cinsə aid 82 növ bitkilər müşahidə edilmişdir ki, onların hamısı borulu bitkilər (*Tracheophyta*) şöbəsinin (*Spermatophytina*) toxumlu bitkilər yarım şöbəsinə aiddir.

Ərazinin flora spektrində aşağıdakı fəsilələr dominantlıq təşkil edir: *Poaceae* (20 növ), *Asteraceae* (13 növ), *Fabaceae* (8 növ), *Geraniaceae* (5 növ), *Caryophyllaceae*, *Brassicaceae*, *Umbelliferae*, *Chenopodiaceae* hər biri 4 növlə təmsil olunmuşlar. Digər fəsilələr *Ephedraceae*, *Crassulaceae*, *Hyacinthaceae*, *Tamaricaceae*, *Convolvulaceae*, *Boraginaceae*, *Plantaginaceae*, *Rubiaceae*, *Orobanchaceae*, *Plumbaginaceae*, *Zygophyllaceae*, *Cistaceae*, *Juncaceae*, *Zosteraceae*, *Elaeagnaceae*, *Oleaceae* 1-3 növlə təmsil olunmuşlar.

Qeyd etmək lazımdır ki, hazırda tədqiqat ərazisində Azərbaycan Respublikasının Qırmızı Kitabının III nəşrinə daxil edilmiş nadir və kökünün kəsilməsi təhlükəsi olan 3 növ qorunur (AR Qırmızı Kitabı, III cild, Nadir və nəslə kəsilməkdə olan flora növləri, 2023: 507, 173, 278, 368).

Bakı paxladəni (gəvəni) - *Astragalus bakuensis* Bunge CR B2b(i,ii,iii,iv,v);

Abşeron dilqanadanı - *Galium murale* All. (= *G. apsheronicum* Pobed.) DD;

Bakı cuzğunu - *Calligonum bakuense* Litv. EN B1ab(i,ii,iii,iv,v)+2ab(i,ii,iii,iv,v).

AMP ərazisində qeydə alınmış bitkiləri Raunkierin həyati formalar sistemində (Berezina, 2009: 400:56) əsasən təhlil etdikdə Fanerofitlərə 3, Xamofitlərə 4, Hemikriptofitlərə 10, Kriptofitlərə 15, Terofitlərə 50 növün aid olduğu məlum olmuşdur.

Ərazi açıq landşaft olduğu üçün burada Fanerofitlərin sayı görüldüyü kimi ən az rəqəm təşkil edir. Bu qrupa təbii flora nümayəndələrindən çoxbudaqlı yulğun (*Tamarix ramossissima* Ledeb.), dəyərpaq iydə (*Elaeagnus angustifolia* L.) və parkın ərazisində əklmiş avropa zeytunu (*Olea europaea* L.) aiddir.

Xamofitlər qrupu əsasən yarım səhra ərazilərində nisbətən çox növlə təmsil olunurlar. Buraya tədqiqat ərazisinin yarım səhra biotoplarında geniş yayılmış ətirli yovşan (*Artemisia fragrance* Willd.), pürən yovşan (*Artemisia scoparia* Waldst. & Kitam.) ikisümbül acılıq (*Ephedra distachya* L.), odlu gəvən (*Astragalus igniarius* Popov) aiddir.

Hemikriptofitlər qrupuna aid bitkilər də AMP ərazisində geniş yayılmışlar. Onlara misal olaraq adi dəvətikanı (*Alhagi maurorum* Medik), duzlaq asteri (*Tripolium pannonicum* (Jacq.) Dobroc), taxıyarpaqlı yemlik (*Tragopogon graminifolius* DC.), dənizkənarı bağayarpağı (*Plantago maritima* L.) və s. göstərmək olar.

Kriptofitlər qrupuna *Cynodon dactylon* (L.) Pers., *Puccinellia bulbosa* (Gross.) Gross., *Phragmites australis* (Cav) Steud, *Poa bulbosa* L., *Limonium meyeri* (Boiss.) Kuntze, *Juncus acutus* L., *Zostera marina* L., *Argusia sibirica* (L.) Dandy və s. növləri misal göstərə bilərik.

Həyati formalar arasında ən çox növlə təmsil olunan qrup Terofitlər qrupudur ki, bu da quraq və yarım-quraq ekosistemlər üçün xarakterikdir. Tədqiqat ərazisində qeydə aldığımız Terofitlərə vegetasiyaya erkən yazda başlayır və yayın əvvəlində ömürlərini başa vururlar. Onlara misal olaraq *Senecio vernalis* Waldst & Kit.,

Senecio vulgaris L., *Anisantha rubens* (L.) Nevski, *Anisantha tectotum* (L.) Nevski, *Parapholis incurva* (L.) C.E.Hubb., *Scleropoa rigida* (L.) Griseb., *Poa annua* L., *Rostraria cristata* (L.) Tzvel., *Avena fatua* L., *Maresia nana* (DC) Batt, *Lepidium latifolium* L., *Medicago minima* L., *Erodium laciniatum* (Cav) Willd = *E.strigosum*, *Erodium cicutarium* (L.) L Her.), *Erodium ciconium* (L.) L Her.), *Geranium mole* L., *Filago germanica* (L.)Huds, *Helianthemum salicifolium* (L.) Mill. və s. göstərmək olar.

Flora nümayəndələrini substrata uyğunlaşmasına görə təsnifləşdirsək burada halofitlər, psammofitlər; suya münasibətinə görə hiqrofitlər, hidrofiflər, mezofiflər və kserofiflər kimi ekoloji qrupları müəyyən etmək olar.

Tədqiqat ərazisində yayılmış bitkiliyin xüsusiyyətlərinə gəlinə, burada tipik yarımşəhra, su-bataqlıq və sahilyanı qum bitkiliyi yayılmışdır.

Su-bataqlıq bitkiliyi AMP mərkəzi hissələrində yayılmış kiçik gölməçələrin, iri gölün kənarında və qamışlıqda formalaşmışdır. Su-bataqlıq bitkiliyində cənub qamışının (*Phragmites australis*) və duzlaq asterinin (*Tripolium pannonicum*) assosiasiyaları geniş yayılmışdır. Bundan başqa sulaq ərazilərdə və duzlu substrat üzərində meyer dəvəayağı (*Limonium meyeri* (Boiss) Kuntze), iti cığ (*Juncus acutus* L.), sahil cığı (*Juncus littoralis* C.A.Mey.) kimi hiqrofit bitkilər geniş yayılmışdır.

Tədqiqat ərazisində həqiqi su bitkisi olan (*Zostera marina*) Xəzər dənizində suyun dayaz yerlərində assosiasiya əmələ gətirir. Küləyin ləpədyənə çıxardığı dənizotunun (*Zostera marina* L.) toxumları ilə əsasən sahil quşları qidalanırlar.

Tipik yarımşəhralar əsasən ətirli yovşanın efemerlərlə (*Artemisia fragrans-Ephemerals*) və ikisünbül acılıq (*Ephedra distachya*) assosiasiyaları ilə təmsil olunur. Hər iki assosiasiyada dominantlar kserofit kolcuqlardır, floristik tərkibdə efemerlərdə geniş yer tutur.

Dənizkənarı qum bitkiliyində sahilə ən yaxın məsafədə (*Cakile baltika*), sonra sibir arquziyası (*Argusia sibirica*) və iran sarmaşığının (*Convolvulus persicus*); çoxbudaqlı yulğunun (*Tamarix ramossisima*) və şiş sinanxumla (*Cynanchum acutum*); odlu gəvən (*Astragalus igniarus*) assosiasiyaları bir birini əvəzləyir.

Milli Parkın giriş və mərkəz hissələrində çox rast gəlinən sabit qum təpələrinin üzərində isə hind bağayarpağının assosiasiyası (*Plantago arenaria*) geniş yayılmışdır. Təpəliklər 2-3 m. hündürlüyündə olduğuna görə bitkilərin suya əlçatanlığı aşağı səviyyədədir, burada bitkilər mövsüm yağışlarından qidalanırlar.

AMP ərazisində bitki örtüyünün qorunması ilə bağlı əlverişli mühit yaradılmış, mühafizə işi düzgün təşkil olunmuş, kənar müdaxilələrin qarşısı alınmışdır. Əgər bir neçə il öncəyə qədər AMP ərazisində məişət tullantıları ilə çirklənmə hallarına tez-tez rast gəlinirdisə (Langhammer, 2009), muasir zamanda buna demək olar ki, təsadüfi hallarda rast gəlinir. Bu məqsədlə parkın ərazisində mütəmadi olaraq zibillərin yığılması aksiyaları keçirilir və öz müsbət nəticəsini verir (13). Belə ki, tullantılar nəinki bitkilərin, həmçinin Milli Parkda qorunan heyvanların həyatı üçün də təhlükə amilidir.

Beləliklə, aparılmış floristik tədqiqatlar AMP-nin bitki örtüyündə 23 fəsilə, 65 cinsə aid 82 növ borulu bitkilər, 3 tip və 10 assosiasiyanın yayıldığını deməyə əsas verir.

Ədəbiyyat

1. Azərbaycan Respublikasının Abşeron Milli Parkının yaradılması haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı. Bakı şəhəri, 8 fevral 2005-ci il № 622.
<https://e-qanun.az/framework/7389>
2. <https://azvision.az/news/146050/news.html>
3. <https://en.climate-data.org/asia/azerbaijan/bak%C4%B1-inzibati-%C9%99razisi/baku-764549/>
4. Flora Azerbaidjana. (1950-1961). [v 8 tomax] Bakı: AN Azerb. SSR.
5. Karyagin. (1952). Flora Apşherona, 437 p.
6. Pils, G. (2006). Flowers of Turkey (a photo guide). Austria: Friedrich VDV, 408 p.
7. Euro-Med (2006): Euro-Med PlantBase - the information resource for Euro-Mediterranean plant diversity. <http://ww2.bgbm.org/EuroPlusMed/> [accessed 14 January, 2024].
8. Langhammer, M. (2009). Ecology of coastal plant communities at Absheron National Park, Azerbaijan. Diploma thesis in the study of biology.
9. Gurbanov, E., Guseinova, Z. (2021). Research and protection of the coastal psammophyte-desert vegetation of Absheron National Park. .Vol. 7. № 1.
<https://doi.org/10.33619/2414-2948/62>
10. Zernov, A., Mirzəyeva, Ş. (2021). Abşeron florasının məlumat siyahısı. Bakı, 206 s.
11. AR Qırmızı Kitabı. (2023). III cild, Nadir və nəsli kəsilməkdə olan flora növləri. İmak, 507 s.
12. Berezina, N.A. (2009). Ekologiya rasteniy. Moskva: Akademiya, 400 s.
13. https://www.facebook.com/nationalparkabsheron/posts/pfbid02AY7NqxzXccUzG5rvv6uT5Qr2efcnpL9HtnkfaAjDCSXhQht8igKkjvt4YEexsdLil?locale=az_AZ

Göndərilib: 29.10.2023

Qəbul edilib: 26.12.2023